شۆڕشی ئایاری ٦٨
-ڕەگ و ڕیشەو ڕەهەندەکانی-

جۆن پۆڵ دۆلای
لە عەرەبییەوە: شوان ئەحمەد

سەروەختی ئایاری ١٩٦٨، فەرەنسا وڵاتێکی کۆنی کشتوکاڵی بوو کە بە شێوەیەکی زۆر خێرا، بەرەو وڵاتێکی پیشەسازی دەچوو. هەروەها ئیمپراتۆریەتێکی کۆلۆنیالی کۆن بوو کە هێندە نەبوو بە حەسرەتەوە جەزائیری لەدەست دابوو، سەرەڕای ئەوەش سوپاکەی لە شکستی ساڵی ١٩٤٠ هەڵنەستابووەوە. دوو هێزی گەورە لە هەوڵی ئەوەدا بوون ئەو شکست و نوچدانانە لەبیر فەرەنسیەکان بەرنەوە، بۆ ئەم مەبەستەش هەریەکەیان لە هەوڵی دروستکردنی ئەفسانەیەکی قارەمانانەدا بوون بۆ قەرەبوکردنەوە: یەکەمیان شکۆدارکردنی نەتەوە لەلایەن دیگۆلیەکانەوە، دووەمیشیان گۆرانی گوتن بە باڵای داهاتودا لەلایەن کۆمۆنیستەکانەوە. هەرچەندە ئەو ئایدیۆلۆژیایانەی ستایشی هەوڵ و بەرخودان و سەرفرازیان دەکرد، توانیان دڵی نەوە تێکشکاوەکەی سەردەمی شەڕ بدەنەوە، بەڵام بۆ نەوەی دوای شەڕ مانایەکی ئەوتۆی نەبوو. ئەو نەوەیەی خواست و ویستی تری هەبوو، جیاواز لە ستایشکردن و شکۆبەخشین بە سستمی باوکسالاری.

وەک هەموو هەژان و ڕوداوێکی گەورەی مێژوویی، شۆڕشی ئایاری ٦٨ لە پڕێکدا ڕویدا، لەبەرئەوەی کەس چاوەڕێی شتێکی وای نەدەکرد، یان بە واتایەکی دی کەس مەزەندەی نەدەکرد ئەو ناڕەزاییە کۆمەڵایەتیە کەڵەکەبووە، دەرگا بە ڕووی ڕاپەڕینێکدا دەکاتەوە کە هۆکارەکانی لە ڕەتکردنەوەی سەرکوتکردن

بەهەموو جۆرەکانیەوە سەرچاوە دەگرێت، زیاد لەوەی خەباتکردن بێت لە دژی چەوساندنەوە.

کرێکاران و بەتایبەتیش گەنجان بەرلەوەی داوای هەقدەستی باشتر و هەلومەرجی گونجاوتری کار بکەن، لە دژی نۆرم و بەهاکانی کۆمەڵگە ڕاپەڕین. لەم هەلومەرجەشدا کرێکاران دەیانتوانی زیاتر لە خەباتی خوێندکاران حاڵی بن و هاوسۆز بن لەگەڵیاندا. کرێکاران دژی دەسەڵاتی ڕۆشنبیرە دەربارەکان و هێزەکانی ئاسایش بوون و ئەوانیش وەک لاوان، گیرۆدەی ئەو سستمە ئەخلاقیە بوون کە ئارەزووەکانی خەفە دەکردن و جۆرە سانسۆرێکی جنسی بەسەردا دەسەپاندن کە قابیلی قبوڵکردن نەبوو. لێرەوە سەیر نەبوو کە دروشم و بەیداخی سور، تێکەڵ بە بەیداخی ڕەش بێت کە بەیداخی شەڕ و گوزارشتە لە ئەنارشیستیەتێکی چێژبەخش، ئەو ئانارشیستیەش نە باوەڕی هەیە و نە یاسا و نە داوای کۆمەڵگەیەکی دی دەکات، بەڵکو خوازیاری زیاد لە کۆمەڵگەیەکە.

کرێکاران و خوێندکاران و بێکاران و هونەرمەندان و ژنانی ماڵ، هەر هەموویان دەڕژێنە سەر شەقامەکان. ئەمەش جگە لە سەرەتا شتێکی تر نییە.. با لەسەر خەبات و لەسەر شۆڕش بەردەوام بین و درێژە بدەین بە پشێوی و نائارامی. با سیاسەتمەدارە بەساڵاچووەکان (ڕاستڕەوەکان یان سۆسیالیستەکان) بێدەنگ بن، ئەمەش جگە لە سەرەتایەک و دەسپێکێکی نوێ شتێکی تر نییە.. دوا جار دەتوانین بە خواستی خۆمان هەموو شتێ تێک و پێکدەین و هەموو شتێ وێرانکەین و پاشان قسە بکەین، تا پێیان بڵێین: (چیتان پێنەکردین). ئەمە سەرەتایە و لێرە بە دواوە ناوەستین، لەبەرئەوەی ڕاوەستان مردنە و دۆڕاندنی گرەوەکەیە، مردنی (لۆفیگارۆ)یە لای ئەوان و مردنی (لیکیب)ە لای ئێمە.

ئەم چەپێنراوەی شۆڕش لە دوورەوە گەڕایەوە. دژایەتیکردنی تۆتالیتاریزم کەم تا زۆر لە ئارەدا بووە، بەڵام لە ئایاری ٦٨ دەتەقێتەوەو خۆی بەیان دەکات. لە هەناوی بزاوتی مارکسیزم خۆشیدا ئاقارێکی ڕادیکالی لە دروستبووندا بوو، ڕاپەڕینەکانی بەرلینی ساڵی ١٩٥٣ و بەتایبەتیش هەنگاریا و پۆلەندا لە ئۆکتۆبەری ١٩٥٦، بوونە مایەی تاوسەندنی ئەو ئاقارە. لە فەرەنسا گۆڤاری (ئەرگومێنت) کە جیابووەکانی پارتی کۆمۆنستی فەرەنسی دەریاندەکرد، بووە مایەی ئەوەی لە سەرەتای شەستەکانەوە گەشەسەندن و پەل و پۆ هاویشتنی ئەو ئاقارە مسۆگەرتر بکات. «ئێدگارد مۆران» بووە دینامۆی سەرەکی ئەم تەوژمە و لەگەڵ «هنری لۆڤیڤەر»دا دەستیان بە کارکردن کرد. هەردووکیان لە بەشی کۆمەڵناسی زانکۆی نانت وانە بێژبوون، ئەو زانکۆیەی بەهۆی کەسێکی وەک: «دانیال کوهین بندت»ەوە، دەبێتە ویردی سەرزمانی خەڵک. «دانیال کوهین» لەگەڵ هاوڕێکانیدا ڕۆژی ٢٢ی مارس کۆنترۆڵی زانکۆ دەکەن و دامەزراندنی بزوتنەوەی بەناوبانگی ٢٢ی مارس ڕادەگەیەنن، ئەمەش بڵێسەی ئەو ئاگرە بوو کە هەموو لایەکی گرتەوە.

سەربارى ئەوەش ئەو پشێوی و نائارامیەی لە زستانی ٦٧-٦٨ دا بەشی ناوخۆیی خوێندکارانی زانکۆکانی گرتەوە، بە بیانوی ئەوەی سەردانکردن لە شەودا قەدەغەیە، کاریگەری لەسەر خوێندکاران جێهێشت و بەرهەمی بیریارانی وەک «ولیەم ڕایش» و «ئەریک فرۆم» کە پشت ئەستور بوون بە نوسینەکانی «فرۆید» و «مارکس»، سەرچاوەیەکی فیکری گەورەی خوێندکارە چەپڕەوەکان بوو. ئەمانە لەلایەن چەپە دۆگماتیست و تەقلیدیەکانەوە دژایەتیی دەکران.

لەلایەکی ترەوە لەو سەردەم و قۆناغەدا، «جۆرج لاباساد»ی ڕاوێژکاری فیدراسیۆنە

خوێندکاریەکان لە زانکۆی سۆربۆن، پسپۆڕ بوو لە لێکشیتاڵکردنی بونیادە بیرۆکراسیەکان، ئەو بونیادە بیرۆکراسیانەی پێشتر «فرۆید پێداگری دەکرد لەسەر ئەوەی کەم تا زۆر سەرجەمیان بەشدارن لە ملکەچ پێکردنی منداڵان بۆ باوکێکی ستەمکارو خاوەن دەسەڵات، دواتریش تەماهیکردن لەگەڵ کارەکتەری ئەو باوکەدا. هەروەها «جۆرج ئۆرێ» و «ڤلیکس گاتاری» لە چارەسەرگەی (cour – cheverny Bordede) سەرقاڵی بەرهەم هێنانی گوتارێکی تیۆری و ئەزمونێکی نوێ بوون، دەربارەی ئەوانەی گرفتی ئەقڵیان هەیە و گەیشتنە ئەوەی کە دەسەڵات لە خەمی قوتکردنەوەی کۆسپ و بەربەستی زیاتر و زۆرتردایە، لەپێناو پاراستنی ئەو سستمە پاتریاکیە دیسپۆتیزمیەدا. ئەم بەرە نوێیەی کاریان بۆ ئازادی دەکرد، هەوڵەکانیان لەگەڵ بەرهەمەکانی «میشێل فۆکۆ» لە (مێژووی دێوانەیی) و پزیشکەدەروونناسە ناڕازیەکانی بەریتانیای وەک «لانج» و «کۆپەر» کە زیاتر «سارتەر» بوو بووە سەرچاوەیان، بەتایبەت لە کتێبی (ڕەخنەی ئەقڵی دیالەکتیکی)دا، یەکیان دەگرتەوە.

ئەم هێرش و پەلامارە ئازادیخوازانەیە، لەودیو ئەو ستراتیژیەتە کۆنەی مارکسیزم — لینینیزمەوە دەستی پێکرد کە بڕوای بە خەباتی بەرەیی هەبوو، لە دژی دەسەڵاتی ناوەند کە مەبەست لێی دەوڵەت بوو.. بۆ هێرشکردنە سەر سوپا و دادگا و پۆلیس، هیچ شەرم و عەیبەیەکی تێدا نییە کە سەرەتا بە پەلاماردانی دەسەڵاتە بچوکەکانی خێزان و قوتابخانە و نەخۆشخانە دەست پێ بکەیت. بەرلەوەی شەڕ لەگەڵ هێزەکانی ئاسایشدا بکەیت، چاکتر وایە پۆلیسە نهێنیەکان لە مێشکی خۆتدا بکەیتە دەر.

وەک هەموو قۆناغێکی چارەنوسساز کە کۆن نایەوێت بمرێت و تازەش ناتوانێت لەدایک بێت، هونەرمەندان پێشبینی ئەو گۆڕانکاریانەیان دەکرد کە بەڕێوەیە. لە کۆتایی شەستەکاندا سینەماکارە ڕەخنەگرەکانی وەک «گۆدار و ڕاسنای و ڕیفات» و سینەمای نوێی ئەمریکای لاتین، ئاگری شۆڕش و یاخی بونیان خۆش دەکرد و تەبەنی هەناسە ڕادیکال و یاخی گەریەکانی سوریالیزمیان دەکرد. لەلایەکی ترەوە و یەکێکی دی لە نیشانەکانی ئەو سەردەم و ڕۆژگارە، گەڕانەوەی «بۆ نوال»ی دوژمنی سەرسەختی ترادسیۆن و کۆنەخوازی بوو بۆ ئەوروپا، دوای مانەوەیەکی دوور و درێژ لە مەکسیک بەهۆی دژایەتیکردنی سەرسەختانەی لەگەڵ دەسەڵاتی «فرانکۆ»دا، بەمەش پردێکی پەیوەندی لەنێوان نەوەکاندا دروستکردەوەو هەموویان سەرباری جیاوازی نێوانیان لە ڕوی تەمەن و هەلومەرجی مێژووییەوە، سەرلەنوێ لە تورە بوون و ناڕازی بوونیاندا یەکیان گرتەوە. هاوکات «ئارچی چاپ» و «سۆنی ڕۆلینز» و «ئەلبێر ئیلەر» و نمونەکانیان وەک نەفرەت لێکراوێک، فویان بە سەکسفۆنەکانیاندا دەکرد، تا هاوار و فوغانی ڕەش پێستەکانی ناو گیتۆکانی (هارلم) و (واست)، بدەن بەگوێی جیهاندا. ئەمانە جۆش و خرۆشیان لە وشەکانی «مالکۆلم ئەیکس» وەردەگرت، بەتایبەت گۆرانی (انولد ایها الولید). ئەم گۆرانیەی هەزاران جار دەوترایەوەو دەنگدانەوەشی گەیشتە پایتەختەکانی ئەوروپای وەک: (پاریس و بەرلین و لەندەن و ڕۆما)، ئەمە بووە مایەی دنەدانی ئەو گەنجانەی تینوی ئەوە بوون دنیای کۆن بروخێنن: (هاورێم ڕاکە، دنیای پیرو کەنفت بەدواتەوەیە). دوای ئەوە ساڵی ١٩٦٧ بەدوای یەکدا سێ بۆمب تەقینەوە، (کۆمەڵگەی وێنە) لە نوسینی «ڤای دی بۆر»، لەگەڵ (توێژینەوەیەک دەربارەی شێوازی هەڵسوکەوت، بەتایبەت بۆ نەوەی نوێ) لە نوسینی

«ڕاوڵ ڤلنجان»، لەگەڵ ڕۆژنامەی (لهوب) کە گەنجە تورەکانی شاری ستراسبۆرگ بڵاویان دەکردەوە و باسی لە بەشمەینەتی خوێندکاران و گەنجان دەکرد، لە ڕووی سیاسی و ئابوری و دەرونی و جنسیەوە.

لەو قۆناغەدا ڕەخنەیەکی توند ئاڕاستەی کەپیتالیزم و بلۆکی سۆسیالستی دەکرا و گەنجان پێیان وابوو، ڕزگاربوون تەنها بە مانگرتنی سەرتاسەری دەبێت، دژ بە جیهانی شمەک و کاڵا، جیهانێک کە هەموو شتێکی تێدا دەکڕدرێت و دەفرۆشرێت. تەواوی ئایکۆنەکانی مۆدێرنە لە (ئۆتۆمۆبێل و سەلاجە و کاسێت و تەجیل و کتێب و گۆڤار و.. هتد)، بە بڕوای «جۆرج بیرێک»، نابێت بەرکاربهێنرێن، بەڵکو پێویستە بدزرێن و دەستبەجێش لەگەڵ دزینیاندا وردوخاش بکرێن.

لەگەڵ سەرەتای مانگی ئایاری ١٩٦٨، لەناوجەرگەی کۆمەڵگەی فەرەنسیدا، مەشخەڵەکان هەڵکران. ئەو گەشە و بەرەو پێشچونەی ویردی سەرزمانی ئایدیۆلۆژیستەکان بوو، جگە لە (مرۆڤی تاک ڕەهەند) هیچی دیکەی بەرهەم نەهێنا. ئەو مرۆڤەی «هربرت مارکۆزە» ڕەخنەی ئاڕاستە کرد. «مارکۆزە» یەکێکە لە ناوە دیارەکانی قوتابخانەی فرانکفۆرت، ئەو قوتابخانە فیکریەی دوای هاتنە سەر حوکمی «هتلەر»، لە ئەڵەمانیاوە ڕوپانکردە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاو لەوێ گیرسانەوە. لە وڵاتە دەوڵەمەند و پێشکەوتووەکاندا، دیکتاتۆریەتێکی نەرم و نیان شوێنی دیکتاتۆریەتی تۆقێنەرانەی فاشیزم و نازیزمی گرتەوە، لە جیهانی سێهەمیشدا دیکتاتۆریەتێکی توندوتیژ هاتە ئارا، ئەم دوو دیمەنەش تێکەڵ بەیەک بوون، واتە ژیان بوو بە سەرزەمینی قەیرانە کوشندەکان. وەک «مارکس» پێشبینی دەکرد، مرد و جڵەوی زیندووی دەکرد.

لێرەوە ئیتر سەروەختی وێرانکردن و تێکوپێکدانی ئەو دنیایە دەستی پێکرد، وەختی ئەوە هات خەڵکی بوێری بکەن و شۆڕش بەرپاکەن. ئەوە بوو ئایار هاتوو دیوارەکان گوڵیان گرت.

بەربەستەکان بشکێنن، چێژ لە ژیان ببینن.
بەبێ سەردەم و ڕۆژگارە مردووەکان، ژیان ئەزمون کەن.
بجوڵێ و ژیان بگۆڕە.

سەرچاوە:

ئەم وتارە بۆ یەکەمجار بە زمانی فەرەنسی لەم سەرچاوەیەدا بڵاوکراوەتەوە:

Magazine Litteraire، ژمارە (٣٦٥) ئایاری ١٩٩٨، لاپەڕە (٦٠-٦٢).

دواتر لەلایەن «المنتصر الحملی»ەوە کراوەتە عەرەبی و لە سایتی (الاوان)دان بڵاوکراوەتەوە.